Most of lexical units functioning in the novel are well known for modern Ukrainian language and fixed in modern lexicographical works. However the analyzed text is allowed for us to reveal such lexemes which require more detailed study on Ukrainian and other Slavonic territories. Therefore the separated group of so-called „extravocabulary" lexis are distinguished i.e. words that are not fixed in most famous current lexicographical works. It was found that „extravocabulary" lexis of Sava Bozhko's novel „In the Steppes" is represented by three major subgroups: 1) words that differ in their semantics from the lexical units presented in the dictionary 2) words that are different in their phonetic or morphemic structure from the lexical units presented in the dictionary; 3) lexems that are not in VTSSUM. The comparison between lexical units in this group and Ukrainian dialects' materials and other Slavic languages may help to identify common elements of other languages and also proper Ukrainian ones.

Key words: lexical system, lexical unit, lexeme, „extravocabulary" lexis, dialect lexis, colloquial lexis, obsolete lexis.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2013 р.
Прийнято до друку 26.04.2013 р.
Рецензент – к. ф. н., доц. Ніколаєнко І. О.

Р. А. Трифонов, А. О. Колоколова (Харків)

УДК 811.161.2'42:070

НОРМАТИВНА ОЦІНКА І КАТЕГОРИЗАЦІЯ ЗНАНЬ ПРО КРАЇНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ (ПРО *ЦИВІЛІЗОВАНІ* ТА ІНШІ *КРАЇНИ*)

Пізнаючи та освоюючи світ, людина здійснює важливі когнітивні операції: узагальнення знань, їх категоризацію, оцінювання фрагментів дійсності. Результати цих операцій відображуються в мові, стабілізуються в дискурсивних практиках, у тому числі в публіцистиці, – і далі вже сама мова може впливати на ставлення людини до реалій, позначуваних у той чи той спосіб. Вибір номінативних одиниць має велике значення в репрезентації картини світу та в персуазивній комунікації. У цій статті буде розглянуто один з аспектів зв'язку між мовним знаком, з одного боку, і знаннями про світ, прагматичними настановами та риторичними прийомами, з іншого. Тож означимо специфіку об'єкта й теоретичні засади, застосовувані до нього.

У картині світу, що її формують мас-медіа, надзвичайно важливу роль відіграють знання про країни. Дослідження цього матеріалу показало різнобічний зв'язок між типом дискурсу і семантичними та стилістичними вимірами мовних засобів, які використовуються для вторинної номінації країн [Колоколова 2011].

Знання про країни в загальноконцептуальній картині світу містять неоднорідні пласти, що корелюють з різними сферами життя та різними джерелами надходження інформації. Якщо, наприклад, концепт ПАРЛАМЕНТ відсилає здебільшого до знань із суспільно-політичної сфери, а концепт ЛІС – зі сфер географічно-природничої та історико-культурної (тобто будова таких концептів більш гомогенна), то знання про країни, як-от концепти ФРАНЦІЯ або УКРАЇНА, є складним комплексом різноманітних ментальних структур, що здатні перетинатися, взаємовпливати, актуалізуватися в різних типах дискурсу. Діапазон знань про країни – від нейтральної енциклопедичної інформації до якнайсуб'єктивніших стереотипів і вподобань.

Типологічно структури знань про країни також суттєво різняться. Базові одиниці знання – концепти – у цьому випадку виділяються доволі чітко (цьому сприяє саме поняття „країна", що передбачає кордони, упізнавані символи, ідентичність і ментальну відокремленість). Але виділення самих лише концептів не дає достатнього уявлення про когнітивне членування фрагмента дійсності. Надзвичайно важливу роль у знаннях про країни відіграє категоризація – здатність людини ідентифікувати сутності як членів груп [Evans, Green 2006: 168]. Є. Кубрякова наголошує, що підведення явища, об'єкта, процесу тощо під певну рубрику досвіду й визнання його членом певної категорії – це вужче розуміння категоризації, натомість ширше цим терміном варто позначати процес утворення й виділення самих категорій [Кубрякова 1996: 42]. У випадку з країнами категорії можуть утворюватися за різними ознаками і з різними когнітивними настановами. Залежність категоризації від вербальних одиниць науково доведена [Кубрякова 1996: 43–44]. Яскравим репрезентантом того, як вербально закріплюється категоризація знань стосовно досліджуваної сфери, ми вважаємо словосполучення *цивілізовані країни*, і з'ясування особливостей такої категоризації в українському публіцистичному дискурсі становить мету дослідження.

На відміну від фактичних знань на зразок *країни – члени НАТО*, категоризація, закріплена в словосполученні *цивілізовані країни*, відсилає до ідеалізованої когнітивної моделі (термін Дж. Лакоффа [Лакофф 2004]), що існує лише у свідомості, а не в реальності. Дж. Лакофф пише: „Рухаючись світом, ми автоматично здійснюємо категоризацію людей, тварин і фізичних об'єктів, як природних, так і створених людиною. Це інколи веде до враження, що ми просто класифікуємо речі як вони є, що речі об'єднуються в натуральні роди і що категорії нашого розуму природно відповідають родам речей, які є у світі. Але значна частина наших категорій є категоріями не предметів, а абстрактних сутностей. Ми здійснюємо категоризацію подій, дій, емоцій, просторових відношень, соціальних стосунків і абстрактних сутностей у величезному діапазоні, що охоплює владу, хвороби, сутності наукових і повсякденних теорій…" [Лакофф 2004: 20]. Останнього типу категоризація є неминуче

суб'єктивною через розбіжності в ментальних моделях індивідуальних свідомостей.

Як приклад такої абстрактної категоризації словосполучення *цивілізовані країни* слугує ще й стереотипному закріпленню знань, маючи суттєві ознаки стереотипності: високий ступінь генералізації [Демьянков 1996: 177], прагнення звести різноманітність світу до небагатьох категорій і цим полегшити собі сприйняття, розуміння й оцінку [Селіванова 2006: 579] (передбачено поділ країн на дві категорії – *цивілізовані* й інші, тобто *нецивілізовані*), наявність афективного та соціального складників [Демьянков 1996: 177]. Спеціального дослідження стереотипного складника словосполучення *цивілізована країна* ще не здійснено, проте один з експериментів, спрямований на виявлення змісту концептів УКРАЇНА, РОСІЯ та ПОЛЬЩА, показав: для свідомості української молоді така стереотипна категоризація є актуальною. Як пише Л. Зіневич, в асоціативних полях опитаних молодих українців – і щодо Росії, і щодо Польщі – трапляються висловлювання на кшталт: „там легше жити", „більш цивілізована країна", „люди добріші", „вища культура", „хочу там жити" [Зіневич 2011].

Ми бачимо, що, подібно до *небезпечних речей* Дж. Лакоффа, атрибутивне словосполучення *цивілізовані країни* передає, крім самої категоризації, ще й оцінювання світу людиною. З огляду на це важливо відзначити природу закріплюваної в такий спосіб оцінки. За класифікацією Н. Арутюнової, тут маємо справу з нормативним різновидом оцінки [Арутюнова 1999: 198–199]. Розглядаючи семантику словосполучення, ми неминуче вийдемо на уявлення про певну норму, яка тут являє собою основу категоризації. Коли журналіст подає інформацію про країну, а реципієнт сприймає її, нове знання вписується у фрейм „цивілізована країна" і за співвідношенням із ним відбувається визначення категорії. А фрейм обмежує собою саме ту чи ту норму, наприклад: „У цивілізованих країнах люди мають право вільно висловлювати свою думку". Якщо мовець інформує про ті факти, які, на його погляд, не вписуються в право вільно висловлювати свою думку, вони опиняються за межами норми, за межами рамки (фрейму) й актуалізують словосполучення *цивілізована країна* як номінативну одиницю, що не може слугувати позначенню референта або може тільки за певних умов (і навпаки: вписування в рамкову когнітивну модель робить номінативний знак придатним).

У межах зазначеної рамки можуть опинятися знання про конкретні країни, і тоді словосполучення *цивілізована(-і) країна(-и)* має в сучасному дискурсі публіцистики конкретну референцію. Здебільшого *цивілізованими* називають країни Заходу: *Ви буваєте за межами України і знаєте, яке було б життя у людини, що захотіла б жити в США, Англії, Франції, Німеччині, Іспанії, Італії, у* ***будь-якій цивілізованій країні*** *– і захотіла б ще й стати громадянином і не вивчити державної*

мови цієї країни. Із такої людини лише посміялися б, і ніякого життя там у неї не було б і поготів! (День, 31.08.2012); *Літінституту* <…> *поки що немає. Але твориться. Як і в* ***усіх цивілізованих країнах****. В Англії, наприклад, це – „Інститут креативного письма”, в Норвегії – „письменницької справи”, а в Австрії – „Віденська поетична школа”…* (День, 26.09.2012).

Для східної країни бути цивілізованою означає ціннісну близькість до західних країн: *Та найголовнішою перевагою Йорданії є високий рівень сервісу в усьому, що стосується сфери туризму. Країну визнано* ***найбільш цивілізованою*** *і, так би мовити,* ***озахідненою*** *в арабському світі* (Укр. тиждень, 25.05.2011).

У сучасній публіцистичній картині світу категоризоване знання про більшість африканських країн як про нецивілізовані держави: *Останнім часом в Анголі з'явилася дивна тенденція – звинувачувати дітей у відьмацтві та, відповідно, у всіх нещастях цієї* ***„цивілізованої” країни*** (Політика і культура, 2004, № 12). І фонові знання, і контекст свідчать, що Ангола не є *цивілізованою країною*, тож номінація має прочитуватись однозначно як антифразисна (лапки на графічному рівні закріплюють це), ужитий прийом активізує взаємодію з читачем і слугує атракції, урізноманітненню викладу.

Як було зазначено, розглядувана категорія ґрунтується на суб'єктивних, індивідуальних знаннях, а отже, її межі далеко не завжди виявляються чіткими. Серед цивілізованих країн можна простежити певну градацію: *Автор пише, що в усьому цивілізованому світі опери ставляться мовою оригіналу, і він особисто упевнився в цьому там, де йому доводилося співати. А декількома абзацами нижче згадує свої гастролі в Румунії, де в „Онєгіні” всі співали румунською. Припустимо, що Румунія –* ***не досить цивілізована країна****. Але й у Франції, яку він ставить у приклад, далеко не скрізь опери йдуть мовою оригіналу* (День, 02.12.2011). Наведений приклад ілюструє, що існує ідеалізована когнітивна модель „цивілізовані країни”, яка характеризується певним набором ознак. Якщо референт відповідає всім цим ознакам чи більшості з них, він визначається як цивілізована країна, у разі можливої недостатності ознак виникають сумніви, що відображуються й на номінативному рівні.

Узагалі референція досліджуваного словосполучення не завжди конкретна, частіше номінатема *цивілізована країна*, позначаючи вищезгадану ідеалізовану когнітивну модель, не потребує, з погляду мовців, референційного уточнення. У такому випадку словосполучення використовується для введення аксіологічної опозиції: з цивілізованими країнами як певним цілим порівнюються інші країни, дістаючи непряму негативну нормативну оцінку: *Нинішній процес обрання „третього бацьки” відзначився ще й напрочуд активним достроковим голосуванням, яке дивувало не лише спостерігачів із* ***„цивілізованих”***

***країн**, але й нібито до всього звичних гостей із Росії* (Україна молода, 21.03.2006).

Природно для української публіцистики, що в контекстах таких порівнянь здебільшого про *цивілізовані країни* йдеться у зв'язку з Україною. Це словосполучення використовується тоді, коли необхідно оцінити стан речей в Україні з погляду норми й імплікувати негативну оцінку українських реалій. Уживання словосполучення *цивілізовані країни* є прийомом аргументації, посилання на авторитет. При цьому *цивілізовані країни* розглядають як єдине ціле, що засвідчує стереотипність цієї номінації. На це вказує також використання займенників *жодний, будь-який, усі*: *У Харкові один знищений „зоозахисниками" собака припадає на 596 осіб. Такого масштабу вбивств не знає **жодна цивілізована країна*** (Укр. тиждень, 17.01.2012); *…Свого часу в Україні не був прийнятий закон про українську мову як державну. Цим шляхом ідуть **усі цивілізовані країни**: спершу приймається закон про державну мову і лише затим – про мови нацменшин і регіональні мови* (Україна молода, 14.09.2012). Аналогічну функцію виконує ще один граматичний засіб – неозначено-особові конструкції, що окреслюють рамку висловом на кшталт „у цивілізованих країнах роблять так": *У **цивілізованих країнах** податки **платять**, в Україні – **збирають**. В умовах кризи влада вигадує дедалі витонченіші способи наповнення скарбниці* (Укр. тиждень, 25.09.2009); *До старшої школи (11–12 класів) у **цивілізованих країнах** нікого **не тягнуть**. Там у старшій школі навчаються мотивовані на заняття учні, а не лоботряси, які знають, що, хоч як би навчалися, по закінченні все одно отримають атестат разом із правом вступу до університету* (Дзеркало тижня, 20.05.2012). В останньому прикладі категоризація країн виразно стереотипізується в ширшому контексті через антитезу (номінатеми *мотивовані на заняття учні* і *лоботряси* репрезентують сукупність осіб як однорідну спільноту, що вибудовує стереотипний ряд із рухом від меншого масштабу узагальнення до більшого: особи – школи – країни).

У всіх наведених прикладах Україна концептуалізується як така, що не належить до цивілізованих держав, оскільки недоліки, які вона має, визначають її місце поза межами фрейму, отже, поза нормою. Крім такої непрямої оцінки (через порівняння), можливе (але зустрічається значно рідше) і пряме називання України *нецивілізованою країною*: *Власне, у нас немає ані влади, ані опозиції, більшості й меншості. І це – найочевидніший вияв **НЕцивілізованої України**, якій ще дуже далеко і до НАТО, і до ЄС. Це б у якійсь Бельгії чи Норвегії могла працювати коаліція з мінімальною перевагою в голосах. У нас – ні* (Україна молода, 13.11.2008). Описані вище уявлення про Європу й Африку у зв'язку, відповідно, з цивілізованими і нецивілізованими країнами дозволяють публіцистам на основі асоціативного зв'язку віднести Україну за ознакою нецивілізованості до африканських країн: *В Україні склалася*

унікальна ситуація, якої не було в ***жодній більш-менш цивілізованій державі*** *за останні два століття. Коли один регіон, в якому зосереджена десь так 1/7 населення країни, бере у свої руки державну владу й обсаджує не тільки „верхи”, а й середні та низові ланки системи управління (особливо – силові структури) „своїми”, то це –* ***псевдодемократична республіка тропічної Африки*** (Укр. тиждень, 18.02.2012). Цікавим є уточнення про *тропічну* Африку, яке вказує на неоднозначність категоризації самих африканських країн: очевидно, ми можемо говорити про наявність у сучасній публіцистичній картині світу руху до диференціації Африки як ментальної моделі, чому сприяє, на наш погляд, відображення політичних процесів у країнах Африки як медіаподій.

Індивідуальність досліджуваної категоризації полягає ще й у різному розумінні поняття норми. Кожен суб’єкт по-своєму визначає, які саме негативні ознаки і в якій, так би мовити, кількості унеможливлюють розгляд України як *цивілізованої країни*. Так, існує погляд, що Україну слід відносити до цивілізованих держав, обумовивши при цьому, що вона має такі вади, за які їй мусить бути соромно: *За двадцять років, маючи таке розвинене суспільство, чотирьох всенародно обраних президентів і десятки розумних прем’єрів, ми прийшли туди, де сьогодні соромно перебувати* ***цивілізованій державі****!.. Соціальна депресія, тиск на опозицію, жорстка централізація влади, критичні пробоїни в економічній політиці, дволикість на міжнародній арені…* (Дзеркало тижня, 02.03.2012). Або: *Вийшов друком російськомовний посібник „Очерки истории Украины”, створений колективом авторів під загальною редакцією академіка, директора Інституту археології НАНУ Петра Толочка. <…> Українська навчальна література з історії, мабуть, із 1953 року не „збагачувалася” таким бездарним, недолугим та відверто ганебним для вищої освіти* ***цивілізованої країни*** *продуктом* (Укр. тиждень, 10.09.2010). Характерною особливістю наведених і подібних висловів є те, що номінатема *цивілізована країна* все ж таки використовується для позначення України, а негативна оцінка визначається контекстом. Тут перебування України в ментальній рамці розглядається як факт, натомість за рамку виводяться окремі явища в її житті, що посилює їх ненормативність у сприйнятті публіциста.

Ще одна група прикладів пов’язана з неоднозначністю категоризації України. У таких випадках існує пресупозиція: Україна претендує на місце серед цивілізованих країн. Контексти показують, що ці претензії не завжди підкріплені фактами, а отже, з’являється умовна модальність: *А може, не доводити до розбитих ночов, а (якщо ми, звісно,* ***цивілізована країна)*** *проводити ще й виховну роботу серед молоді, організовувати дозвілля, зробити доступними відвідування басейнів, спортивних секцій…* (Дзеркало тижня, 23.09.2011).

У дослідженні такої категоризації важливий також діахронічний аспект. Опрацювання публіцистичного дискурсу XX – початку XXI

століття засвідчило, що розглядувана категоризація є відносно новою в історії української мови. Так, у радянському публіцистичному дискурсі ми виявили лише поодинокі приклади вживання словосполучення *цивілізовані країни*. В усіх знайдених контекстах воно використовується виключно на позначення ворожих, капіталістичних країн. При цьому номінативна одиниця подається як елемент чужого мовлення і може вживатися в лапках, як антифразис: *І чи не повторюються ці драматичні колізії сьогодні – в останній чверті XX століття! – не десь там по глухих закутках існуючих колоній, а в* ***„найбільш цивілізованих" країнах****, уряди яких так галасливо рекламують „права людини", садовлять у тюрми письменників, купують оптом і вроздріб таланти, розтлівають молоде покоління?* (Жовтень, 1978, № 11) або просто в контексті, який заперечує слушність такої номінації: *У* ***цивілізованій європейській країні*** *Швейцарії, як, до речі, й у деяких інших країнах Заходу, спостерігається не зовсім цивілізоване ставлення до жінок: у окремих кантонах вони й досі не користуються рівними з чоловіками правами* (Перець, 1983, № 5). Таке вживання засвідчує, що виділення категорії „цивілізовані / нецивілізовані країни" існувало до певного часу лише в чужому дискурсі і не було притаманним тоталітарній картині світу, у якій членування дійсності відбувалося за однією базовою бінарною опозицією: „своє (соціалістичне) / чуже (капіталістичне)".

У роки пізньої перебудови словосполучення *цивілізовані країни* починає вживатись активніше, причому вже в прямому значенні, без іронічного забарвлення. Така тенденція свідчить про те, що поділ країн на цивілізовані і нецивілізовані стає частиною української картини світу. Здебільшого вислів *цивілізовані країни* вживається на позначення інших країн, тепер уже в позитивнооцінних контекстах. Ці країни за впровадженням нових технологій, розвитком економіки стають прикладом для СРСР, який від них відстає: *Нарешті багатоукладність сільської економіки, про яку так багато говориться, на ділі наблизить нас до сучасних господарських систем, що давно функціонують у* ***цивілізованих країнах*** (Молодь України, 18.01.1990).

Деякі приклади засвідчують іще значніші зміни в радянській картині світу: *Народжуваність на Україні торік зменшилася. <…> Зменшення кількості немовлят у* ***цивілізованих країнах*** *пов'язують із зростанням добробуту народу. Зрозуміло, що до* ***країни розвинутого соціалізму*** *з такими мірками не підійдеш* (Молодь України, 10.04.1990). Тут спостерігаємо співіснування старої категоризації (капіталістичні країни – соціалістичні країни) і нової (цивілізовані – нецивілізовані країни), що свідчить про динаміку публіцистичного дискурсу. Стара категоризація програє новій, і саме це зумовлює іронічне сприйняття номена *країна розвинутого соціалізму*.

За часів перебудови з'являється й номінація СРСР *цивілізованою країною*, на противагу країнам, що розвиваються. Однак при цьому підкреслюється економічна неспроможність Радянського Союзу:

Звичайно, допомога слабшому – обов'язок ***будь-якої цивілізованої країни****. Але коли допомога перетворюється на багаторічне годування без урахування власних реальних можливостей – це викликає щонайменше подив* (про кредити, які СРСР надає країнам, „перспективним у розумінні соціалістичної орієнтації") (Молодь України, 21.06.1990).

Є приклади опису СРСР як найгіршої з цивілізованих країн (за різними показниками): *Нині ми аналізуємо, чому ж декларований нашими світилами недавнього минулого технічний прогрес виявився зовсім іншим явищем в економіці: найнижчий серед* ***цивілізованих країн*** *рівень життя, катастрофічне становище екології, мільйони знищених гектарів родючої землі, жахливі цифри дитячої смертності…* (Молодь України, 19.06.1990). І нарешті, ще в період перебудови починають з'являтися подібні до сучасних контексти, де з цивілізованими країнами порівнюється окремо Україна, а не весь СРСР: *На Україні немає жодної професійної школи аранжувальників. І тут відстали від цивілізованих країн* (Молодь України, 03.09.1989). Вислів *і тут* прямо свідчить, що відставання систематичне, існує і в інших галузях, тож це засвідчує прикметну деконструкцію доти непорушних ціннісних структур радянського дискурсу („у нас добре, у них погано").

Тоді ж, на межі 80-х і 90-х років XX ст., з'являється риторика щодо прагнення країни долучитися до цивілізованих – а отже, так само йдеться про те, що вона до таких ще не належить: *Засоби масової інформації і у* ***нашій країні, яка прагне прилучитися до цивілізованого світу****, повинні гарантувати право людини на вільне вираження своїх думок і переконань…* (Молодь України, 26.09.1990).

Отже, розглянута категоризація є важливим складником української мовної картини світу, хоч і характеризується значною суб'єктивністю. Поділ країн світу на цивілізовані і нецивілізовані – особливість саме посттоталітарної картини світу, на відміну від тоталітарної, якій були притаманні інші способи категоризації дійсності. Активізація такого поділу і вписування СРСР та України в його рамку в пізньорадянські роки (за часів перебудови) засвідчує деконструкцію радянського дискурсу. Крім того, у сучасній публіцистиці досліджена модель категоризації корелює з загальнішою опозицією „бажане – дійсне". Публіцистична категоризація світу має багато своєрідних аспектів, які заслуговують на дальші дослідження.

Література

Арутюнова 1999 – Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М. : Яз. рус. культуры, 1999. – 896 с.; **Демьянков 1996** – Демьянков В. З. Стереотип / В. Демьянков // Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : МГУ, 1996. – С. 177 – 179; **Зіневич 2011** – Зіневич Л. В. Міжкультурний діалог: самоідентифікація українця

та образи сусідів (росіян та поляків) у мовомисленні молоді [Електронний ресурс] / Л. В. Зіневич // Вісн. Черніг. нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Філос. науки. – 2011. – Вип. 95. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/ Vchdpu/filos/2011_95/zinev.pdf; **Колоколова 2011** – Колоколова А. О. Номінація країн як засіб концептуалізації знань про світ в українській публіцистиці ХХ – початку ХХІ ст. : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Колоколова Анастасія Олександрівна. – Х., 2011. – 233 с.; **Кубрякова 1996** – Кубрякова Е. С. Категоризация / Е. Кубрякова // Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : МГУ, 1996. – С. 42 – 45; **Лакофф 2004** – Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи : Что категории языка говорят нам о мышлении / Джордж Лакофф. – М. : Яз. славян. культуры, 2004. – 792 с.; **Селіванова 2006** – Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінол. енцикл. / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.; **Evans, Green 2006** – Evans V. Cognitive Linguistics : An Introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh Univ. Press, 2006. – 830 p.

Трифонов Р. А., Колоколова А. О. Нормативна оцінка і категоризація знань про країни в українській публіцистиці (про *цивілізовані* та інші *країни*)

На матеріалі українських мас-медіа розглянуто особливий різновид категоризації знань про країни світу, втілюваний в означенні *цивілізована* до родової лексеми *країна*. Описано роль, яку зазначена категоризація відіграє в сучасній публіцистичній картині дійсності. Наголошено на неоднозначності референції словосполучення *цивілізована країна*, на тому, що воно часто позначає ідеалізовану когнітивну модель. Особливу увагу приділено застосуванню виразу в контекстах, у яких на тлі цивілізаційної норми створюється мовний образ сучасної України. Показано відмінності в категоризації країн у радянському і пострадянському дискурсах, зокрема, проілюстровано антифразисне використання досліджуваного словосполучення за часів СРСР, а також поступове входження прямо вживаного поняття *цивілізована країна* в дискурс перебудови разом зі зміною відповідного фрагмента картини світу.

Ключові слова: категоризація, оцінка, мовна картина світу, мова радянської преси, мова сучасної преси.

Трифонов Р. А., Колоколова А. А. Нормативная оценка и категоризация знаний о странах в украинской публицистике (о *цивилизованных* и других *странах*)

На материале украинских масс-медиа рассматривается особая разновидность категоризации знаний о странах мира, воплощаемая в определении *цивилизованная* к родовой лексеме *страна*. Описывается роль, которую указанная категоризация играет в современной

публицистической картине действительности. Подчеркивается неоднозначность референции словосочетания *цивилизованная страна*, а также то, что оно часто обозначает идеализированную когнитивную модель. Особое внимание уделяется применению выражения в контекстах, в которых на фоне цивилизационной нормы создается языковой образ современной Украины. Показаны отличия в категоризации стран в советском и постсоветском дискурсах, в частности, проиллюстрировано антифразисное использование исследуемого словосочетания во времена СССР, а также постепенное вхождение прямо употребляемого понятия *цивилизованная страна* в дискурс перестройки вместе с изменением соответствующего фрагмента картины мира.

Ключевые слова: категоризация, оценка, языковая картина мира, язык советской прессы, язык современной прессы.

Tryfonov R. A., Kolokolova A. O. Normative evaluation and categorization of knowledge about countries in Ukrainian publicistics (*civilized* and other *countries*)

In the article, a categorization of knowledge about countries, realized with attribute *cyvilizovana (civilized)* for the lexeme *krayina (country)*, is considered on the material of Ukrainian mass media. The role of this categorization in contemporary publicistic world image is described. It is underscored that the reference of word combination *civilized country* is ambiguous and often refers to an idealized cognitive model (according to G. Lakoff), which exists in the speakers' conscience and contains some subjective dimensions, extraneous sociocultural features. Special attention is paid to the usage of the expression in contexts where language image of contemporary Ukraine is created against the background of civilization standard. Publicists inscribe the mental model containing knowledge about the state into the frame and, according to the basic cognitive signs, make conclusions if the reality corresponds to the frame. So the categorization model under consideration correlates with the more general opposition *desirable* vs *real*. In the diachronic aspect, the differences in the categorization of countries in Soviet and post-Soviet discourses are shown as well. In particular, the use of expression under consideration in the press of USSR is illustrated: there it was used only to denote hostile capitalist countries and only with antiphrasis applied, that is with polemic denial of this nomination in the context. Gradual inclusion of the concept *civilized country* into perestroika discourse is also shown, which indicates deconstruction of Soviet discourse and the change of the corresponding world image fragment.

Key words: categorization, evaluation, language world image, Soviet press language, contemporary press language.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2013 р.
Прийнято до друку 26.04.2013 р.
Рецензент – к. ф. н., доц. Должикова Т. І.